

Hans Meijer

AV OLOF RUIN

Hans Meijer, en gång innehavare av Lars Hiertas professur i statskunskap vid Stockholms universitet och rektor för Linköpings universitet, dog i mars 1987 några dagar efter sin sextiofemårsdag. Tåligt och tappert hade han i flera år kämpat med njurar som inte ville fungera.

För fyra decennier sedan stötte jag som ung student i Lund för första gången på Hans Meijer. Han var amanuens i statskunskap och höll till vid ett bord i biblioteket på bottenvåningen i det gamla Lundagårdshuset när han inte satt på Ate-neum på andra sidan Sandgatan och drack kaffe eller spelade bräde. Ämnet saknade en institutionslokal. Fredrik Lagerroth fick dela ett rum, också det på bottenvåningen i Lundagårdshuset, med de två professorerna i filosofi. Först vid års-skiftet 1951/52 fick statskunskap egna lokaler. Vi flyttade in på översta våningen i gamla barnsjuk-huset på södra lasarettområdet medan den juri-diska fakulteten etablerade sig på de två lägre vå-ningarna. Nils Stjernquist hade efterträtt Fredrik Lagerroth som professor och Hans Meijer, som fick sitt rum bredvid expeditionen, hade avan-cerats till "biträdande lärare".

Det var egentligen ganska sällan jag såg Hans Meijer sitta vid sitt skrivbord och arbeta. För-modligen skedde det tidigt på mornarna, mellan sju och halv nio innan vi andra ännu hunnit upp på institutionen. Mest tycktes han undervisa, dricka kaffe och samtala. Samtalen var inte ting-stenienskt himlastormande, intensiva eller våld-samma. Snarare var de lågmälda med mycket småskvaller kring människor och politik och så plötsligen, då och då, kunde de förändra karaktär och Hans Meijer sprättade med skärpa upp ett resonemang, levererade skarpa iakttagelser och ställde helt nya och överraskande perspektiv på en fråga. Han var påtagligt intelligent, men skyl-tade och bländade inte med sin intelligens. Han var vidare teoretiskt lagd, men samtidigt road av det praktiska och jordnära. Han trivdes i en aka-

demisk miljö och såg också i sin blekhet mycket intellektuell ut samtidigt som han från början kände sig väl till rätta i världen utanför. I Hans och Minna Meijers hem i Lund träffades de vita-la, välartade och utåtriktade.

I samtal om statskunskap i 50-talets Lund bru-kade Hans Meijer markera två positioner. De präglade också hans egen forskning.

Den ena positionen hade sin udd riktad mot många rättsvetenskapsmän. Han ogillade dem som med anspråk på vetenskaplighet ansåg sig kunna fastställa ett visst rättsläge, som ansåg sig kunna hävda att en viss bestämd tolkning av en rättsregel var "sann" respektive "falsk". Tol-kning av rättsregler inrymmer med nödvändighet värderingar, och fakta och värderingar måste hål-las isär. Hans Meijer, liksom många i hans gene-ration, var starkt präglad av Uppsalafilosofin.

Den andra positionen som Hans Meijer ofta in-tog i samtal hade sin udd riktad mot många histo-riker. Han irriterade sig över sådana som lät sin forskning i huvudsak bestå i en uppräknings av fakta, som i huvudsak nöjde sig med kronologiskt upplagda deskriptioner. Vi som i början av 50-talet var unga i svensk statskunskap levde ännu i skuggan av Axel Brusewitz' och Fredrik Lager-roths magistrala polemiker. Hans Meijer kände skepsis inför Brusewitz' och hans lärjungars ido-ga strävan att i sin spaning efter parlamentarismens framväxt kartlägga, såsom den tidens histo-riker brukade göra, skeendet dag för dag, månad för månad. Fredrik Lagerroth däremot väckte be-undran genom att han, trots sina många bisarrerie-r, dock drev teser, systematiserade och förde of-ta grandiosa resonemang. Statskunskap skulle vara en systematiserande vetenskap. Hos Hans Meijer och hans samtida i Lund förstärktes denna känsla för ämnets speciella karaktär genom läs-ning av modern amerikansk litteratur. En tid ha-de vi också en studiecirkel – Pär-Erik Back, Hans Meijer, H. F. Petersson och jag själv – kring Ha-

rold Lasswells böcker och kring David Eastons första bok från 1953.

Hans Meijers egen statsvetenskapliga produktion blev inte omfattande men genomgående av god kvalitet. Man kan urskilja två huvudområden.

Det ena, som en spegling av hans intresse för rättssystem och rättsliga reglers roll i politiken, vätte mot folk- och statsrätt. Licentiatavhand-

lingen handlade om Kiel-traktaten och den svensk-norska unionen. Meijer är i denna avhandling, i linje med hela sin rättsfilosofiska inställning, självfallet inte ute efter att förklara någon av de folkrättsliga åskådningar, som konkurrerade med varandra i början av 1800-talet, som "giltiga" respektive "ogiltiga". I stället reder han ut och fixerar olika föreställningar och värderingar som bar upp de olika åskådningarna. Analysen

är elegant och skarp. Senare kom Hans Meijer också att intressera sig för ett studium av de svenska grundlagarna; i början av 50-talet hade han f. ö. också en tid verkat som föredragande i konstitutionsutskottet. Dels publicerade han en liten skrift om 1809 års regeringsform, dels satte han på 60-talet i gång med ett projekt som aldrig kom att slutföras om grundlagarnas betydelse som instrument för styrning av politiskt handlande. En första skiss från detta projekt gällde grundlagstillämpning och har en klar aktualitet i dag. Hans Meijer polemiserar mot dem som pläderar för en utökad lagprövningsrätt och betonar, uppfostrad som han var i sin tids demokratiska synsätt, politikernas primat att tolka folkviljan gentemot all sköns experter, inklusive jurister draperade i domarkåpa. Den för statsorganen gällande rätten får inte i sista hand bli den – det var Hans Meijers credo – som ett antal domare med sina speciella föreställningar och värderingar uppfattar som bindande.

Det andra huvudområdet i Hans Meijers forskning gällde den politiska beslutsprocessens faktiska utformning, framförallt i dess beredande men i någon mån också i dess implementerade skede. Bl. a. tog han för svensk del initiativ till den internationella studie, med centrum i Ann Arbor, som på 70-talet gjordes av centrala byråkraters värderingar och förhållningssätt i ett antal länder. Det var dock beslutsprocessernas beredande skede som intresserade Hans Meijer mest och här framstår hans doktorsavhandling från 1956, Kommittépolitik och kommittéarbete, som det viktigaste arbetet.

Hans Meijers doktorsavhandling framstod som en för sin tid annorlunda avhandling. Den förbådade i sig många drag som skulle komma att dominera statsvetenskaplig forskning under de följande decennierna. I en översikt över svensk statskunskap som jag skrev i slutet av 60-talet försökte jag illustrera detta genom att jämföra denna avhandling om kommittéväsendet med Gunnar Hesselns trettio år tidigare publicerade avhandling kring samma ämne. Hesselns hade följt kommittéväsendets utveckling från början av 1600-talet fram till 1906 och tillagt – typiskt nog – att det i en framställning av historisk art kunde vara vanskligt att föra fram skildringen för nära den egna tiden. Meijer tog vid 1905 och fortsatte däremot fram till mitten av 50-talet under uttryckligt angivande av att det var ett önskemål för framställningen "att föra den så nära vår egen tid som möjligt". Hesselns hade vidare, när han skul-

le belysa kommittéväsendets olika betydelse under olika perioder, valt att i mycket skildra kommitté för kommitté i kronologisk ordning. Meijer försökte frigöra sig från en sådan typ av redogörelse – han redovisade dock på ett något tröttande sätt en samling s. k. "case studies" – för att i stället i kvantitativa termer beskriva förskjutningar i kommittéernas struktur. Det skedde under uttrycklig förhoppning om att "med en sådan beskrivning uppnå en säkrare grund för generaliseringar om kommittépolitiken under olika regeringar och tidsperioder". Vad Meijer därtill erbjöd – och som Hesselns med sitt perspektiv och i sin tidsavgränsning inte hade kunnat ge någon motsvarighet till – var en analys av hur kommittéväsendet griper in i och fungerar som ett led i samtidens politiska beslutsprocess. Det skedde på grundval av ett stort antal intervjuer med kommittéledamöter. I min uppsats sammanfattade jag skillnaderna mellan Meijers och Hesselns avhandlingar på detta sätt och visade f. ö. därmed också min egen påtagliga prägning av 60-talets statsvetenskapliga tänkande: "I Meijers avhandling finns det, i motsats till Hesselns, en önskan att föra analysen fram till dags dato, en ambition att generalisera, ett försök att understålla data en kvantitativ analys, en redovisning av data insamlade via intervjuer samt slutligen också en strävan att anlägga ett beteendeperspektiv och inte endast institutionella perspektiv på det undersökta materialet."

Hans Meijer gjorde två viktiga uppbrott i sitt liv. Det ena var när han i slutet av 50-talet lämnade Lund för Stockholm. Först verkade han där som lektor och rektor vid socialinstitutet. 1967 utsågs han till innehavare av Lars Hiertas professur efter det att Gunnar Heckscher definitivt lämnat det akademiska livet; en kort tid dessförinnan hade Hans Meijer, fortfarande bosatt i Stockholm, tjänstgjort som preceptor vid Uppsala universitet. Det andra uppbrottet var när han 1970 lämnade Stockholm för Linköping där han utsetts till rektor för den högskola som nyligen förklarats självständig och som under 70-talet kom att etablera sig som ett fullödigt universitet. När han slutligen 1983 på grund av ohälsa lämnade sitt rektorat tillträdde han i stället en personlig professur i Linköping.

Tiden på den statsvetenskapliga institutionen i Stockholm blev kort, endast drygt tre år. Det var en stormig tid. Siffrorna på antalet studerande som sökte in vid institutionen rusade i höjden. Några år var institutionen näst störst bland alla

universitetsinstitutioner i landet oavsett fakultet och ort. Norra Latins stora aula räckte knappast till för att hälsa de nyregistrerade välkomna; stans stora biograflokaler hyrdes för skrivningar i statskunskap. En studentöro blossade också upp på institutionen våren 1968. Studenterna var missnöjda med den undervisning som erbjöds; alternativa krav ställdes; stormöten anordnades. Massmedia tyckte sig se att oroligheterna i Paris höll på att förflyttas till Stockholm. Några dagar befann vi oss på den statsvetenskapliga institutionen i massmedial hetluft. Oron drog dock snabbt vidare; några dagar kom också kärhuset på Hölländargatan att ockuperas under stor publicitet. Hans Meijer satt under de dagar vi befann oss i händelsernas centrum ofta i regelrätta krigsråd med sina medarbetare. Han bevarade sitt lugn, uppträdde med smidighet och tog omgående initiativ till nya beslutsformer. Dessa former tilläts sedermera leva som en speciell variant under den försöksperiod med nya beslutsordningar som hela universitetsvärlden hade att tillämpa efter 1968 och fram till 1977 års lagstiftning.

Tiden som rektor för Linköpings universitet varade betydligt längre än tiden som prefekt för den statsvetenskapliga institutionen i Stockholm. Man kan gott säga att detta rektorat blev Hans Meijers viktigaste insats i livet. Utifrån hade han kommit till en miljö som i sig var ganska splittrad med både tekniker, medicinare, lärarutbildare och även undervisare i humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen. Han bidrog till att skapa en fungerande enhet av dessa olika delar; han etablerade mycket goda kontakter med det omgivande samhället; han stödde och drev på experimentet med att inom ett antal s. k. temata skapa en tvärvetenskaplig forskning och forskarutbildning. Just experimentet med en tvärvetenskaplig temaorganisation väckte till en början stor skepsis inom den akademiska miljö som Hans Meijer själv utgick ifrån. Det tycktes vara ett i och för sig smart sätt att under intryck av den tidsanda som rådde under 1970-talet ge det nygrundade Linköpings universitet ytterligare forskningsresurser men samtidigt dömt, som så mycken annan plötsligen initierad tvärvetenskaplig forskning, att bli ett misslyckande. Det blev inte så. Tema i Linköping framstår i dag som en klar framgång och som en värdefull nationell forskningsresurs. I sin ursprungliga uppbackning av denna annorlunda organisation demonstrera-

de Hans Meijer ett drag i sin personlighet som han också visat i andra sammanhang: en förmåga att tänka om och göra det oväntade parallellt med ett mycket korrekt och väluppfostrat uppträdande.

Det mesta av Hans Meijers tid, efter det han lämnade Lund i slutet av 50-talet, kom alltså att upptas av sammanträden, förhandlingar och lyssnande på föredragningar. En följd av år var han också ordförande i styrelsen för Riksbankens Jubileumsfond. Själva detta val, universitets- och forskningsadministration hellre än fortsatt egen forskning, var medvetet och öppet vidkänt. Hans Meijer tillhörde, tack och lov, inte den kategori professorer som begärligt låter sig dras in i olika administrativa göromål men samtidigt fortsätter att presentera sitt begär som ett offer och därmed klaga över alla böcker och artiklar som blir oskrivna. Han tyckte om att vara med där beslut fattades och han var själv en klok beslutsfattare.

Vi som var unga i Lund i slutet av 40-talet brukade berätta många historier om vår förste professor, alltså om Fredrik Lagerroth. En var den om ett replikskifte som Lagerroth en gång skall ha haft med en av sina professorskolleger ute i Lundagård. Kollegan berättade att han igen varit uppe i Stockholm på något viktigt sammanträde. Lagerroth, som inte alls förstod sig på en sådan trafik, gemålde: "Här i Lund behöver jag bara gå ut i Lundagård och alltid träffar jag någon som jag kan prata med om 1809 års författning. På Gustav Adolfs Torg i Stockholm däremot finns det ingen".

Hans Meijers liv blev annorlunda än hans förste statsvetenskaplige lärares. Han inte bara lämnade Lund för Stockholm utan också statsvetenskaplig forskning för framgångsrik administrativ verksamhet. I detta skiljde han sig visserligen från Fredrik Lagerroth men han upprepade i stället ett mönster som hans tre företrädare som professorer i statsvetenskap i Stockholm etablerat: Herbert Tingsten hade en gång avgått för att bli chefredaktör för Dagens Nyheter, Elis Håstad för att bli landshövding och Gunnar Heckscher för att bli ambassadör. Hans Meijer demonstrerade, när han upprepade detta uppbrottsmönster, ännu en gång att en människa som visat sig omdömesgill och klok i sina teoretiskt präglade övningar även kan vara omdömesgill och klok i mer praktiskt inriktad verksamhet.